

Mgr. Daniel Soukup:

Cikánství a jeho vztah k „naší“ vesnici v české literatuře 19. století

posudek disertační práce

Předložená práce je věnována cikánství, resp. v širším smyslu jinakosti („exotičnosti“ atp.), tedy fenoménům, které se zvláště v poslední době dostaly do centra pozornosti (nejen) různých humanitních oborů a které je možné a potřebné uchopit z literárněhistorického hlediska právě s vědomím mezioborových souvislostí, ale i jedinečnosti jejich traktování a vyznění prostřednictvím uměleckých zobrazení. Daniel Soukup, vědom si v zásadě těchto výchozích souřadnic, svou práci promyšleně koncipoval, rozčlenil ji do dvou částí. Tematizoval koncepty a stereotypy spjaté s cikánstvím v obecné rovině a zároveň usiloval o postižení jeho různých podob a z nich plynoucích významových konfrontací prostřednictvím interpretačního čtení souboru textů české literatury devatenáctého století.

V první části (*Cikánství ve střetu interpretací*) z různých úhlů pohledu vyložil podstatné rysy a obsahové proměny pojmu a fenoménu cikánství – obecně, v literaturách evropských a v literatuře české, jako předmět různorodých průzkumů, jako komplex „obrazových“ možností a stereotyp. V závěru pak připojil interpretaci některých děl české literatury (Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům J. Lindy, Cikáni K. H. Máchy, Cigánské melodie A. Heyduka, Cikánka S. Čecha), jimiž představil příznačná vyznění (typy „archaické démonizace ‚druhého‘“, rozporuplné „romantické identifikace s cikánstvím“ a „ironizace cikánského stereotypu“).

Autor ve své práci – a v této části zvláště – zúročil rozsáhlé studium literatury předmětu, zřetelně a formulačně s jistotou, s jasnou orientací k otázkám, jež mají stát nebo stojí v centru jeho pozornosti, a s vyznačeními vlastního, kritického stanoviska k různorodým koncepcím jinakosti ad. Oproti těmto, poměrně rozsáhlým, ovšem vzhledem k zvolenému tématu nezbytným rozkladům působí pak kapitoly interpretující čtyři literární díla poněkud skromně, i když autor některé aspekty týkající se těchto vybraných textů předznačuje již v předchozích pasážích (zde je třeba dodat, že kromě děl, jimž jsou věnovány speciální kapitoly, v obou částech práce průběžně a ústrojně zařazuje srovnávací zmínky o pozoruhodných momentech v dalších, především

prozaických textech sledovaného období české literatury, např. v Babičce). Tyto čtyři interpretace jsou pak spíše jakýmsi dovětkem, dokladem vybraných tendencí, které autor charakterizuje v obecnější rovině – inspirován různými teoretickými koncepty nebo podniknutými průzkumy na materiálu z různých literatur

Druhá část práce (*Česká vesnice a její cikáni*) konfrontuje „evropský cikánský stereotyp se sebeidentifikačním emblémem české vesnice a sleduje jejich střetávání v korpusech vesnických próz Vítězslava Háška, Karoliny Světlé a Josefa Holečka“ (s. 178). Tři podoby ztvárnění cikánství autor ukazuje prostřednictvím postav cikánů, nositelů odlišnosti, pozic a prostorů nejistoty, určitého vidění a pojetí světa ve vztazích s tradiční „jistotou“ českého venkova. Většinu těchto kapitol věnuje charakteristice „celkového ztvárnění venkova“ u jmenovaných spisovatelů a do tohoto rámce pak vždy na závěr vřazuje vybranou prózu (Bajrama, *Cikánka*, X. kapitola *Našich*). V rozsáhlých pasážích, pracujících hojně – opakovaně i polemicky – s citacemi různorodých (často zcela odlišně založených) literárněhistorických a kritických názorů, poskytujících tedy i určitý, komentovaný popis situace dosavadních interpretací předmětu, se vlastní téma poněkud utápí. Uplatněno je zejména významové hledisko, názorový, ideový rozvrh takto představených kontextů děl vybraných autorů, sledovány jsou rovněž rozdíly mezi jejich viděním světa; někdy se ovšem při tomto modelování bohužel ztrácí přirozený ohled chronologický. Z kót, jimiž autor vymezil prostor, v němž se jeho interpretace v „pomyslném trojúhelníku“ pohybuje (s. 88), je „evropské literární cikánství“ spíše pomyslné, zůstává takříkajíc před závorkou, určujícími jsou póly pojetí „vesnice“ a specifčnosti „významotvorných“ postupů jednotlivých autorů. Přitom se opírá o pojem (metaforu) „středu“, resp. „polarity ‚vlastního‘ a ‚cizího‘, exotismu a nacionalismu, hledá řád – především myšlenkový, světonázorový – v souborech textů V. Háška, K. Světlé a J. Holečka, schéma, do něhož pak daný text zařazuje.

Z hlediska metodologického je nutno ocenit promyšlení bohatých a dynamických vztahů mezi literárními, kulturními a společenskými jevy. Jde o pozoruhodné hledání způsobu, jímž by bylo možné obohatit poznání významových možností a souvislostí analyzovaných děl s ohledem na předpoklady rozumění s návraty k dobovým vztahům (u vědomí vlivu pozdějších „výkladových nánosů“). Hranice mezi literárněhistorickým a kulturněhistorickým pohledem autor (vzhledem k zvolnému tématu) vědomě překračuje a zároveň tematizuje, kriticky přitom reflektuje nebezpečí povrchnosti a bezbřehosti, resp. apriornosti podobných konceptů a kulturologických her (snaží se

„využít podněty multikulturní kritiky způsobem, který by zůstal práv svébytnosti literárního textu i jeho historickému zasazení“, s. 180).

Autor upozorňuje, že „se ve srovnání s převažujícím trendem mnohem více drží v mantinelech tradiční literární vědy“, přičemž pojmy a inspirace z jiných oborů jsou mu jen „významotvorným podložím, z něž literární cikánství vyrůstá“ (s. 11). Vystává tu otázka, co znamená označení „tradiční“? A zároveň – jak souvisí s vytčeným soustředěním na „sémantický potenciál“ prouzkoumávaného materiálu a upozaděním „potenciálu estetického“? Z této preference zřejmě vyplývá, že občas se přece jen objeví prolínání, resp. ne zřetelné rozlišení cikánství jako jevu historicko-faktografické povahy a jeho obrazu v uměleckých dílech, tedy předmětu literárního dějepisectví (např. identifikace „nižšího stupně cikánství“ na s. 18). Může však jít i o formulační obtíž (jinak je třeba konstatovat, že předložená práce je zpracována stylisticky zdařile a formálně pečlivě, chyby lze najít jen v malé míře, kupř. soustavné narozdíl).

Nabízí se rovněž otázka, zda by pro zvolené téma nemohl být užitečný nebo důsažněji inspirativní nástroj diskursní analýzy a pojem diskursu jako sítě textů, reakcí na ně a vztahů mezi nimi, jako „analytický konstrukt“ – jak jej představuje Jiří Homoláč v knize *Internetové diskuse o cikánech a Romech* (Karolinum 2009, škoda, že v soupisu literatury předmětu práce tohoto autora chybějí); mohl by nejen přesvědčivěji propojit obě části předložené práce, ale zejména otevřít nové možnosti pohledu v intenci souběžně registrovat několik rovin textů a linií uvažování.

Závěrem – i přes dílčí výhrady (jež jsou spíše diskusní povahy) – konstatuji, že disertační práce Daniela Soukupa splnila vytčený cíl, představuje vydařený literárněhistorický výkon, promyšleně koncipovaný, přinášející též množství cenných podnětů a postřehů. *Doporučuji* ji proto k obhajobě.

V Praze 29. dubna 2011

PaedDr. Luboš Merhaut, CSc.